

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

JOHAN DE JONG

DERRIDA, SCEPTICISME EN DE WAARDE VAN HUN
ZELFWEEERLEGGING

Krisis, 2013, Issue 2
www.krisis.eu

Voor Pieter, die de dubbele verantwoordelijkheid van de sceptische ‘overstijging’ goed kent – en altijd zowel *binnen* de discussie als *met* de discussie raad weet.

In welke richting kan een confrontatie tussen Derrida en scepticisme nog zinvol zijn? Vroege discussies over het vermeende ‘scepticisme’ van Derrida’s werk concentreerden zich op de aanwezigheid van ‘destructieve theses’ daarin en de ‘zelfweeerlegging’ die dat met zich meebrengt. Die polemiek is echter zelf representatief voor een tegenstellingsdenken dat zowel Derrida als de sceptici trachten te ontstijgen. Daarvoor moet de zelfbetrekking die daarbij in het geding is niet zomaar vermeden, maar als zélf significant geïnterpreteerd worden. Enerzijds valt een dergelijke onderneming in een bepaalde zin nog steeds ten prooi aan zichzelf. Anderzijds ligt de waarde van zowel Derrida als scepticisme (en de zin van hun confrontatie) in de aanwijzingen die ze bieden over de manier waarop op een zinvolle en niet-naïeve manier de aard en grenzen van bepaling en tegenstelling zélf reflexief aan de orde gesteld en geconcipieerd kunnen worden.

I

In het bijzonder omvangrijke oeuvre van Jacques Derrida ontbreekt een systematische uiteenzetting met filosofisch scepticisme. Dat feit is net zo opvallend als veelzeggend. Opvallend, vooral vanwege de centrale rol die het begrip ‘scepticisme’ speelde (en vaak nog steeds speelt) in de interpretatie van zijn werk. Veelzeggend, omdat in de vroege receptie daarvan (grotendeels jaren zeventig en tachtig)¹ de term ‘scepticisme’ nooit de status ontsteeft van een aantijging; een pejoratief label. Daarmee kwam een potentieel eindeloze discussie of polemiek tot stand tussen critici en verdedigers van Derrida rond aan hem toegeschreven theses of stellingen over de onbepaaldheid of zelfs ‘onmogelijkheid’ van interpretatie, taal en betekenis. Ook zij die terecht de reductie van Derrida’s werk tot destructieve theses ontkenden, konden toch moeilijk uit de voeten met de ontegenzeggelijke aanwezigheid ervan in dat werk.

Inderdaad laten de formuleringen uit die vroege commentaren vaak ruimte over voor een ‘sceptische’ Derrida die de onhoudbaarheid van iedere positie of ieder onderscheid zou aantonen (ook en juist de voor ieder denken of kennen onontbeerlijke) door middel van het *vaststellen* van een onbepaaldheid als eigen aan (of constitutief voor) de taal.² In feite hoeven Derrida’s critici dan niets meer te doen: uiteindelijk is Derrida de zoveelste in een lange rij sceptici die, als het erop aankomt, performatief ‘zichzelf weerlegt’.³ Dit alles is in lijn met de zuiver pejoratieve lading van de term ‘scepticisme’ op de spaarzame momenten dat die valt in het werk van Derrida zelf: hij groepeerde de term vaak nogal associatief met ‘relativisme’, ‘nihilisme’ en ‘empirisme’ en distantieert zich er eenvoudigweg van.⁴

Een polemiek die op zo’n manier draait om theses over de onmogelijkheid van bepaling (en daarmee denken en kennen) en vervolgens de onmogelijkheid *van die vaststelling zelf*, vormt al sinds jaar en dag het centrum van discussies rond ‘scepticisme’ en laat zich ongetwijfeld *ad infinitum* voortzetten. Voor sommigen is dat reden om het debat te verlaten of als onzinnig te beschouwen – de oneindigheid maakt moe en de parameters

van het debat lijken bij voorbaat nieuwe inzichten uit te sluiten. De gedachte het debat vanuit zo'n meta-inzicht 'gerust' te kunnen verlaten komt zelf echter niet voort uit verdwijning van de problematiek, maar een verdieping ervan. Want wat is de status van het 'inzicht' in de oneindigheid van dit debat? Slaat de weegschaal door naar de onbepaalbaarheid omdat het verschil tussen bepaalbaarheid en onbepaalbaarheid *zelf onbepaalbaar is*? Slaat het door naar de bepaalbaarheid omdat dit verschil *als onbepaalbaar bepaald* wordt? Het debat te verlaten door er 'boven' te staan blijkt in werkelijkheid een herhaling van zetten *binnen* het debat – geen ontstijging ervan.

Inderdaad is het zaak om deze polemiek op de juiste wijze te *ontstijgen*. Niet door *erbinnen* een 'positie' in te nemen of de tegenstelling alsnog te willen beslissen, maar door de onbeslisbaarheid van deze oppositie *zélf* als significant, als een aanwijzing of een symptoom te interpreteren. Zo'n interpretatie voert in de richting van het werk van Derrida wanneer men vraagt: is de *binnen* het debat *gestelde* 'onbepaalbaarheid' dezelfde als de 'onbepaalbaarheid' *van* het debat?

II

Het begrip 'onbepaald' kan enerzijds inhoud verkrijgen door aan 'bepaald' *tegengesteld* te zijn, in overeenstemming niet alleen met haar uiterlijke vorm (*on*-bepaald), maar ook binnen een oppositionele structuur die wezenlijk is voor de wijze waarop überhaupt bepalingen en onderscheidingen gemaakt worden (*determinatio negatio est*). Anderzijds kan 'onbepaald' verwijzen naar het *niet kunnen beslissen*, het open zijn of blijven van een tegenstelling die niet linksom of rechtsom *vastgesteld* kan worden. Het is niet zaak één van deze twee betekenissen als de 'juiste' aan te wijzen en zo de zaak alsnog te beslissen. De vraag is: (hoe) zou *dit verschil* begrepen – *bepaald* – kunnen worden, of hoe zou zelfs maar deze vraag gesteld kunnen worden zonder op een van deze twee betekenissen te anticiperen?

Inzicht in het probleem van een verschil zoals dat tussen de 'vastgestelde' onbepaaldheid en 'onbeslisbaarheid' is cruciaal voor een juiste ingang in Derrida's vroege werk, en doorslaggevend voor de zin waarin het 'sceptisch' genoemd kan worden. De hoofdcategorie uit die periode, *différance*, is Derrida's benaming voor een dergelijk verschil dat niet eenduidig kan worden teruggebracht tot een symmetrische tegenstelling. Hetzelfde geldt voor de 'onbeslisbare' structuur van veel van Derrida's centrale categorieën: ze zijn voor Derrida belangrijk omdat de inhoud ervan niet eenduidig teruggebracht kan worden tot een bepaling of onderscheid, tot een pool binnen een tegenstelling.⁵

Derrida's gewoonte om metafysische tegenstellingen te groeperen en op te sommen geeft aan dat zijn interesse vooral ligt in deze algemene structuur van hiërarchische bepaling, van oppositie en onderscheid zoals ze het wezen van onze begripsstructuur uitmaken. Het is die structuur die hij aanduidt met al of niet uiterst gelukkig gekozen termen als 'logos', 'binair' of 'klassieke' logica of 'logica van de identiteit', het 'klassieke systeem van tegenstellingen' of simpelweg 'metafysica'.⁶ Derrida betwist niet de legitimiteit of noodzaak van deze structuur van bepaling: '*to this oppositional logic, which is necessarily, legitimately, a logic of "all or nothing" and without which the distinction and the limits of a concept would have no chance, I oppose nothing*' [mijn cursivering, JdJ]. Veeleer is Derrida geïnteresseerd in de 'supplementary complication' van dit probleem: of (hoe) de aard van deze bepalingstructuur zelf te 'bepalen' is (en daarmee: de 'grenzen' ervan, of wat zich niet tot die structuur laat herleiden).

Derrida staat daarmee in het verlengde van de filosofische (metafysische) traditie waarin de (on)mogelijkheid van zelfkennis of zelfkritiek wordt onderzocht. Men zou het een filosofisch probleem van 'methode' kunnen noemen, ware het niet dat 'methode' daarmee 'object' van onderzoek zou worden, terwijl het methodebegrip inhoud verkrijgt door daarvan onderscheiden te zijn. Wel is duidelijk dat de status of geldigheid van de onderneming die een dergelijke reflexieve complicatie (analoog aan wat over 'onbepaaldheid' is gezegd is dat inderdaad een complicatie van 'methode en object') aan de orde wil stellen, *zelf* onmiddellijk (mede) in het geding is. Zijn we daarmee niet juist terug bij 'zelfweerlegging'?

III

Inderdaad moet in ieder geval vastgesteld worden dat een discussie over Derrida, scepticisme of hun relatie pas werkelijk zinvol wordt wanneer ze niet als stelling, theorie of these worden beschouwd, maar als pogingen om de theoretische positie zélf tot object van onderzoek maken en de beperkingen ervan in het vizier te krijgen. Dat is vervolgens alleen zinvol wanneer de ‘zelfbetrekking’ die daarbij noodzakelijk in het geding is niet wordt genomen als een ‘zelfweerlegging’ die aan de discussie een *eind* maakt, maar als een reflexieve complicatie van ‘methode en object’ die als zélf significant moet worden geïnterpreteerd. De teksten van Jacques Derrida *vertrekken* zonder uitzondering *vanuit dit besef* van de autocomplicatie van de eigen ‘positie’ of ‘methode’. In plaats van haar ‘weerlegging’ vormt dat besef een inaugureel moment, de drijvende kracht achter de ‘beweging’ die ‘deconstructie’ heet te zijn.⁷

Wat in de vroege discussies over Derrida’s ‘scepticisme’, of überhaupt in een polemiëk van ‘kritiek en verdediging’, niet aan de orde kan komen is deze wezenlijk tentatieve of problematische status van Derrida’s eigen onderzoek. Doorslaggevend is niet of er ‘destructieve theses’ te vinden zijn in Derrida’s vroege werk, maar vooral *dat hij geen van hen ondubbelzinnig onderschrijft*. Als er één kenmerk is van Derrida’s gehele oeuvre, iets wat men zou kunnen aanwijzen als een constante, of als wat de eenheid of consistentie ervan uitmaakt (en dat Derrida zich consequent tegen een dergelijke eenheid verzet is hier geen toevallige bijzaak), dan is het ongetwijfeld juist de irreduceerbaarheid ervan tot ondubbelzinnige ‘theorie’ – de consistente, structurele aarzeling of terughoudendheid om ondubbelzinnig een specifieke ‘positie’ te onderschrijven of een helder standpunt te presenteren. Derrida is structureel helder over deconstructies en ‘zelfweerlegging’; over de eigen ‘positie’ die ‘geen positie’ of eerder een (non-)positie is; een ‘non-plaats’; hoe het ‘geen methode’ en ook ‘geen kritiek’ is maar wezenlijk een ‘beweging’, een ‘productie van problemen’; hoe haar categorieën ‘onacceptabel’ zijn, strikt genomen ‘geen concepten’, die *sous rature* worden afgedrukt; dat deconstructie hooguit een ‘ervaring van het onmogelijke’ biedt, ‘als zoiets als deconstructie al bestaat’. (Voor dat de Derrida-kritische lezer hier afhaakt voeg ik tussen haakjes toe dat misschien nog bevreedender dan deze formules zelf, het instemmende

geknik is dat ze plegen op te roepen onder ‘derrideanen’, alsof Derrida hiermee verklaard of zelfs verdedigd zou zijn. Hoewel de formules de weerleggende kracht van het ‘bezwaar van zelfovertreding’ ondermijnen, doen ze dat ten koste van de bekentenis van een structurele kwetsbaarheid. Het gaat Derrida inderdaad om een *incompétence* van wetenschap en filosofie waar deconstructie zich zélf niet zomaar aan kan of wil onttrekken (Derrida 1967a: 142)).

Iedere werkelijke beoordeling van Derrida moet derhalve deze ‘zelfovertreding’ centraal stellen en *interpreteren*. En het is nu juist in dit spreken zonder te spreken⁸, dit stellen-en-weer-intrekken (consistente *non-commitment*, structurele aarzeling) in deze onbeslisbaarheid, zo niet ‘op-schorting van het oordeel’, dat zich hernieuwd een vergelijking met de sceptici lijkt op te dringen. Nu niet meer als these over onkenbaarheid, onzekerheid, onbepaaldheid, maar als poging tot een ‘derde weg’ in het zicht van dergelijke tegenstellingen.

De locus classicus van de filosofische ‘derde weg’ vinden we in Sextus Empiricus’ *Hoofdlijnen van het pyrronisme*. Binnen de vele vormen van filosofisch scepticisme onderscheidt het pyrronisme zich door radicaal de reflexieve terugslag van de twijfel op de eigen positie te erkennen en onderschrijven. De pyrronische scepticus komt tot de ‘derde weg’ door de respectievelijke zwakheden te ontwijken van twee even onaantrekkelijke en elkaar wederzijds uitsluitende tegengestelde posities: dogmatisme en relativisme. Beide zijn in de ogen van Sextus bepaald door een *commitment*: de eerste aan de waarheid die zij ‘menen gevonden te hebben’, de tweede aan de stelling dat deze ‘niet gevonden kan worden’. De scepticus, aldus Sextus, is ‘nog zoekende’ (I: I, 1-3).⁹

Sextus weet als geen ander dat de onmogelijkheid om tot zekere bepalingen te komen zich niet (dogmatisch) laat stellen. Overall in zijn tekst is de spanning voelbaar van de paradoxale onderneming de ‘hoofdlijnen’ (*hypotyposes*) te beschrijven van een ‘leer’ van het ‘nog zoekende zijn’. Die is daarom ook ‘geen leer’ (I: VIII, 16 e.v.), heeft een ‘doel’ dat hooguit ‘bij toeval’ bereikt wordt (I: XII, 29), en alles wat erin gezegd wordt, wordt ‘niet beweerd’ (*afasia*, I: XX, 192, 193). Een groot deel van boek I van de

Hoofdlijnen is op die manier gewijd aan uitleg over hoe de sceptische uitspraken niet-dogmatisch opgevat dienen te worden.

Het is op deze plek niet de bedoeling een identiteit tussen Derrida en Sextus te postuleren. Alléén in deze wijze waarop Sextus op ieder moment rekenschap geeft van het paradoxale karakter van de eigen onderneming, voortdurend werkend met een besef dat het eigen onderzoek steeds bewogen wordt door de inhoud ervan, kondigt zich een soortgelijke reflexieve uitdaging aan als die waarvoor Derrida zich gesteld ziet. Inhoudelijk houdt een vergelijking daar op. Derrida is geen scepticus, en bovendien is het zoeken van dergelijke gelijkstellingen zelf overgeleverd aan een tegenstellingsdenken dat de reductie van deconstructie en scepticisme tot 'labels' in de hand werkt (is Derrida nou scepticus *of niet?*). En hoewel dezelfde dubbelzinnigheid die Derrida irreduceerbaar maakt tot een filosofische 'positie' het net zo onmogelijk maakt hem er rigoureuus van los te maken¹⁰, zijn de verschillen hier eenvoudigweg te groot, en ook eigenlijk te vanzelfsprekend om in meer dan een eindnoot uiteen te zetten.¹¹ Maar dat betekent niet dat de confrontatie tussen Derrida en scepticisme niets oplevert.

IV

Met de 'zelfweerlegging' bij Derrida is het ongeveer gesteld zoals met de 'vicieuze cirkel' in Heideggers *Sein und Zeit*, wanneer hij aangeeft dat het niet zaak is de cirkel te vermijden, maar juist van meet af aan die circulariteit in het oog te krijgen om die zelf als wezenlijk te herkennen en juist 'geheel in deze "cirkel" te springen' (*ursprünglich und ganz in diesen 'Kreis' zu springen*, Heidegger [1927] 1967: 315).¹² In soortgelijke termen zegt Derrida – verwijzend naar de onvermijdelijkheid van de metafysica, ook en juist in de kritiek erop – dat er geen 'weg uit' deze cirkel is, maar wel verschillende ('meer of minder naïeve') manieren om erin te verkeren en om die cirkel zelf in het vizier te krijgen (Derrida 1967b: 412, 413). Het is ook deze reflexieve complicatie van 'zelfweerlegging' die Derrida stelselmatig aanwijst in zijn 'deconstructie' van Nietzsche, Husserl, Heidegger, Levinas en zo vele anderen.¹³ Vaak is dat als een 'kritiek' opgevat, maar

men ziet dat zo'n kritiek geen doel op zich kan zijn voor een discours dat de eigen 'zelfweerlegging' expliciet bevestigt. Steeds is de vraag (de enige vraag ook die de werkelijke waarde van het pyrronisch scepticisme naar voren kan brengen): wat is er nu met dit stelselmatig opvoeren van een 'zelfweerlegging' *getoond?*

Het geval van Levinas kan hier aanwijzingen bieden. In *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* gebruikt Levinas het 'model' van scepticismes *terugkeer ondanks z'n 'weerlegging'* (Levinas 1978: 20). Die terugkeer is geen hardnekkigheid van iets dat al weg had moeten zijn, maar in de woorden van Levinas heet het dat scepticisme gevoelig is voor de 'diachronie' tussen *le dire* (het zeggen) en *le dit* (wat gezegd wordt) (Levinas 1978: 260). Dat wil zeggen: scepticisme brengt de grenzen van wat expliciet gezegd kan worden (*le dit*) aan het licht door een tegenspraak op te voeren met de impliciete, performatieve dimensie (*le dire*) die niet tot *le dit* gereduceerd kan worden. De 'weigeren' die twee te 'synchroniseren' betekent het op de voorgrond stellen van hun verschil en daarmee de grenzen van het expliciet thematiseerbare, zonder daar iets *tegenover te stellen*. Scepticisme is op die manier voorbeeldig voor Levinas' eigen project – het 'onthematiseerbare' ethische te thematiseren in de taal van zijn en wezen of van de 'ontologie' (*Penser l'autrement qu'être*, een project dat niet toevallig gerwijs de structuur van een 'zelfovertreding' heeft, door Derrida uitvoerig aan de orde gesteld in zijn *Violence et métaphysique* (Derrida 1967b: 117-228)).

Op die manier ontstijgt bij Levinas het scepticisme de status van een 'aantijging': er komt een 'waarheid' van het scepticisme aan het licht die van een 'andere orde' is dan de waarheid die door de sceptici zelf wordt betwist (Levinas 1978: 260). Ook bij Hegel vormt de 'zelfweerlegging' van het scepticisme een 'moment van de waarheid': ze is de 'negatieve kant' van alle 'kennis van het absolute'. Als 'volledige negatie van het [loutere, JdJ] verstandskennen' is ze de 'vrije kant' van de rede en van alle 'echte filosofie' (Hegel [1802] 1999: 207 e.v.). En Derrida? Is er in zijn werk ergens, naast het zuivere distantieëren van de 'aantijging' van 'scepticisme', nog ruimte voor een meer positieve waardering?

Kijken we naar de manier waarop Derrida zich dan precies onderscheidt van de sceptici, dan wacht ons een verrassing. Zo distantieert Derrida zich van ‘a relativism, with everything that is sometimes associated with it (skepticism, empiricism, even nihilism). First of all because, as Husserl has shown better than anyone else, relativism, like all its derivatives, remains a philosophical position in contradiction with itself’ (Derrida 1988: 137). Deze laatste opmerking is uiterst bevreemdend. Beschouwt Derrida de sceptici echt als ‘weerlegd’, en nog wel op basis van een ‘tegenspraak met zichzelf’ die zo duidelijk ook eigen is aan zijn eigen discours? Hij preciseert op een andere plek, waar we de meest ‘positieve’ waardering voor scepticisme vinden. Als de poging om ‘de waarheid zelf te bevragen’ kent het ‘wellicht maar één zwakheid’:

‘Within philosophy, empirical or skeptical discourses are incoherent and dissolve themselves, following a well-known scheme. Nonetheless, the moments of empiricism and skepticism have always been moments of attention to difference. [...] One can see the empirical or skeptical moments of philosophy as moments when thought meets the philosophical limit and still presents itself as philosophy. That, perhaps is the only weakness of skeptical or empiricist philosophy’ (Wood en Bernasconi 1988: 93).

Maar ook al zou de wellicht enige zwakheid van scepticisme erin bestaan zich nog ‘als filosofie’ te presenteren, we weten ook dat het van eenzelfde naïviteit getuigt daar zomaar ‘buiten’ te willen stappen. Zou het kunnen betekenen dat tegenstellingen als ‘binnen en buiten’ niet geschikt zijn voor het project waarin de ‘waarheid zelf wordt bevraagd’, waarin ‘het denken in contact komt met de filosofische limiet’?

V

In de genoemde passages valt steeds een opvallend begrip dat hier mogelijk uitkomst biedt: dat van ‘empirisme’. Opvallend, omdat deze consequent (zij het nogal associatief) met ‘scepticisme’ gegroepeerde term in *De la grammatologie* juist een doorslaggevende rol speelt in Derrida’s *questi-*

on de méthode (en inmiddels begrijpen we het belang van de vraag naar ‘methode’ in Derrida’s werk). Op die plek zegt Derrida dat zijn werk ‘in zekere zin radicaal empirisch’ is ‘in haar vertrekpunt’ en dat ‘doen beven’ van een systeem van tegenstellingen (*l'ébranlement d'un système d'oppositions*) ‘noodzakelijkerwijs’ de vorm heeft van empirisme en zelfs van ‘dwaling’ (*tous ces mouvements ont nécessairement la forme de l'empirisme et de l'errance*). Dit omdat alleen de ‘geaccepteerde tegenstellingen’ (*oppositions reçues*) voorhanden zijn om het mee te beoordelen (Derrida 1967a: 232). Inderdaad deelt Derrida de kwetsbaarheid en de zwakheid van empirisme en scepticisme¹⁴, want hij kan er niets tegenover stellen (*to this oppositional logic ... I oppose nothing ...*).

Dat betekent dat een ‘sceptische’ lezing van Derrida *altijd mogelijk* is, zelfs die van de ‘aantijgingen’ waarmee we begonnen. Het zou verwonderlijk zijn als Derrida zich werkelijk verbaasd zou hebben over de ‘mislezingen’ van zijn werk. Zijn teksten laten de mogelijkheid daarvan structureel toe, en inderdaad geeft Derrida vaak aan dat het vooral belangrijk is om de ‘aantijgingen’ tegen zijn werk *zélf* als symptomen te interpreteren. Scepticisme is altijd mogelijk, er is *niets tegenover te stellen*, en het heeft geen zin om te proberen Derrida – noch, voor wat dat waard is, de ‘mogelijkheid’ überhaupt van kennis, bepaling of zekerheid – op een beslissende manier ertegen te beschermen. Maar dat betekent niet dat de sceptische lezing of visie niet eenzijdig is, dat ermee geen ‘reductie’ plaatsvindt. Maar wat wordt er dan gereduceerd als er niets tegenover het scepticisme staat?

Volgens Derrida lijkt zijn eigen tekst *wanneer ze wordt overgeleverd aan de eenvoudige inhoud van haar conclusies* (*abandonné au simple contenu de ses conclusions*) in een zo hoge mate op de ‘voorkritische’ tekst dat ze er niet meer van te onderscheiden is (Derrida 1967a: 90). Maar het opvoeren van de zelftegenspraak liet precies een dimensie meeklinken die niet tot de ‘eenvoudige inhoud van conclusies’ (tot *le dit*) te herleiden was. Niet door er iets *tegenover* te stellen, maar door de eraan wezenlijk impliciete dimensie (*le dire*) in de tegenspraak te laten verschijnen. Nog één keer Derrida over Levinas:

‘We zullen daarom incoherent zijn, maar zonder ons systematisch aan de incoherentie over te leveren. De mogelijkheid van het onmogelijke sys-

teem zal aan de horizon staan om ons te beschermen tegen empirisme. Zonder te reflecteren op de filosofie van deze aarzeling, merken we hier tussen haakjes op dat door haar eenvoudigweg uit te spreken [*par sa simple élocution*] we ons al dicht bij de problematiek van Levinas bevinden' (Derrida 1967b: 125).

En niet alleen die van Levinas. Wat dit alles voor aanwijzingen biedt, is vooral dat de aard en beperkingen van bepaling en denken niet in termen van een *jenseits*, haar 'grenzen' niet in termen van een scheidende lijn met iets 'erachter' gedacht kunnen worden. Het heeft daarom ook geen zin er iets *tegenover* te stellen (iets dat *als onbepaalbaar gesteld is*, of dat nu 'lichamelijkheid' is, of 'ervaring' of 'de praktijk', of zelfs de beruchte 'ander' waar het in zo veel Franse filosofie om te doen is). Net als bij de 'onbepaalbaarheid' van het systeem van bepalingen zelf, zal ook voor de 'grenzen' van het systeem van begrenzingen een zin gezocht moeten worden die niet louter oppositioneel is. De grenzen van het denken te tonen, begint niet met het aanwijzen van iets 'erbuiten', maar met het aanwijzen van een erin *impliciete* complicatie. Bijvoorbeeld met een verschil tussen de ene en de andere 'onbepaalbaarheid' dat zelf niet bepaald kan worden; tussen empirisme en filosofie dat zelf niet empirisch geduid kan worden; tussen zeggen en gezegde dat niet zomaar gezegd kan worden – het impliciete, kortom, dat niet tot de inhoud van conclusies te reduceren is. Op zijn minst *begint* dit met het *aanwijzen van dat verschil*. Het is in die richting dat een discussie over Derrida en scepticisme vruchtbaar kan zijn.

Johan de Jong is als docent-promovendus verbonden aan de capaciteitsgroep *Philosophical Tradition in Context*, departement Wijsbegeerte, Universiteit van Amsterdam.

Literatuur

Bernasconi, R. (1991) 'Scepticism in the face of philosophy'. In: R. Bernasconi en S. Critchley (red.) *Re-reading Levinas*. Bloomington en Indianapolis: Indiana UP: 149-161.

Butler, C. (1984) 'Deconstruction and scepticism'. In: *Interpretation, deconstruction and ideology. An introduction to some current issues in literary theory*. Oxford: Clarendon: 60-65.

Cascardi, A.J. ([1984] 2004) 'Skepticism and deconstruction'. In: I. Maclachlan (red.) *Jacques Derrida. Critical thought*. Aldershot: Ashgate: 36-48.

Derrida, J. (1967a) *De la grammatologie*. Parijs: Minuit.

Derrida, J. (1967b) *L'écriture et la différence*. Parijs: Seuil.

Derrida, J. (1967c) *La voix et le phénomène*. Parijs: Presses Universitaires de France.

Derrida, J. (1972) *Marges. De la philosophie*. Parijs: Minuit.

Derrida, J. (1987) 'Comment ne pas parler. Dénégations'. In: *Psyché. Inventions de l'autre*. Parijs: Galilée: 535-595.

Derrida, J. (1988) *Limited Inc*. Evanston: Northwestern UP.

Derrida, J. (2001) 'Deconstructions. The im-possible'. In: S. Lotringer en S. Cohen (red.) *French theory in America*. New York: Routledge.

Fuchs, W. (1989) 'Post-modernism is not a scepticism'. *Man and World* 22: 393-402.

Gasché, R. (1986) *The tain of the mirror. Derrida and the philosophy of reflection*. Cambridge en Londen: Harvard UP.

Habermas, J. (1985) *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Hegel, G.W.F. ([1802] 1999) 'Verhältnis des Skepticismus zur Philosophie. Darstellung seiner verschiedenen Modificationen und Vergleichung des neuesten mit dem alten'. In: *Hauptwerke in sechs Bänden*. Bd. 1. Hamburg: Felix Meiner: 197-238.

Heidegger, M. ([1927] 1967) *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer.

Kates, J. (2008) 'Deconstruction as skepticism'. In: J. Kates en J. Fielding *Derrida. Philosophy, literary criticism, history, and the work of deconstruction*. New York: Fordham UP: 11-25.

Levinas, E. ([1976] 1991) 'Wholly otherwise'. In: R. Bernasconi en S. Critchley (red.) *Re-reading Levinas*. Bloomington en Indianapolis: Indiana UP: 3-10.

Levinas, E. (1978) *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Llewelyn, J. (1986) *Derrida on the threshold of sense*. New York: St. Martin's Press.

Norris, C. ([1982] 2002) *Deconstruction. Theory and Practice*. Londen en New York: Routledge.

Sallis, J. ([1986] 1995) *Delimitations. Phenomenology and the end of metaphysics*. Bloomington en Indianapolis: Indiana UP.

Sallis, J. (1987) *Deconstruction and philosophy. The texts of Jacques Derrida*. Chicago: Chicago UP.

Sextus Empiricus (1933, 2000) *Outlines of Pyrrhonism*. Loeb classical library. Vert. R. G. Bury. Cambridge en Londen: Harvard UP.

Sextus Empiricus (1996) *Scepticisme*. Vert. R. Ferwerda. Amsterdam: Ambo.

Sextus Empiricus (2000) *Outlines of scepticism*. J. Annas en J. Barnes (red.) Cambridge: Cambridge UP.

Silverman, H. J. (1989) *Derrida and deconstruction*. New York en Londen: Routledge.

Wilmore, S. J. (1987) 'Scepticism and deconstruction'. *Man and World* 20: 437-455.

Wood, D. (1992) *Derrida. A critical reader*. Oxford: Blackwell.

Wood, D. en R. Bernasconi (1988) *Derrida and différance*. Evanston: Northwestern UP.

Ziarek, E. P. (1996) *The rhetoric of failure. Deconstruction of scepticism, reinvention of modernism*. New York: SUNY.

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.

¹ Joshua Kates geeft een overzicht van de centrale rol van 'scepticisme' binnen wat hij noemt de 'first wave of Derrida critics' in Kates 2008: 11-25. Het gaat met name om Angelsaksische interpretaties, hoofdzakelijk uit literatuurtheoretische hoek. Het begrip is veel minder prominent in de commentaren uit dezelfde periode vanuit een meer filosofische achtergrond zoals men die, bijvoorbeeld, vindt in Gasché (1986), Sallis ([1986] 1995 en 1987), Silverman (1989), Wood en Bernasconi (1988) en Wood (1992). Voor een bespreking van de hand van Derrida zelf over de *Americanization* van zijn werk in de vroege receptie ervan, 'most notably in the domain of literary theory and literature departments', zie: Derrida (2001: 13-31). Dat Derrida hier zelf deconstructie nog eens streng onderscheidt

van een mogelijkheden biedende ‘methode’ is één vorm van de geste die in wat volgt centraal staat.

² Enkele typerende voorbeelden van zulke formuleringen vindt men bijvoorbeeld bij Christopher Norris, die het ‘uitgangspunt van deconstructie’ aanwijst in het ‘radically metaphorical’ karakter van de taal; de ‘bottomless relativity of meaning’, waaruit wordt afgeleid dat ‘thought is deluded in its search for a truth beyond the mazy detours of language’ (Norris [1982] 2002: 57). Norris zal zelf in de herdruk van zijn werk later toegeven dat zijn formuleringen hebben bijgedragen aan een beeld van deconstructie als ‘[elevating] rhetoric above reason, “literature” above “philosophy”, and stylistic play above the serious business of thinking constructively about issues in the realms of epistemology, ethics, and socio-political critique’ (Norris [1982] 2002: 137, 138). Wat betreft de mogelijkheid van interpretatie en het verkrijgen van zekerheid over betekenis is het vooral Derrida’s gebruik van de term *jeu* dat sceptische connotaties oproept, zoals in: ‘[the] free play, or undecidability within every system of communication, the endless displacement of meaning – [which] releases us from believing that the individual can ever completely grasp the meaning of language’ (Wilmore 1987: 437-455) of, in de woorden van Christopher Butler: ‘if there is no stopping-place we literally never arrive at a certain interpretation’ (Butler 1984: 62).

³ Jürgen Habermas is waarschijnlijk de bekendste vertegenwoordiger van het bezwaar van de ‘performatieve tegenspraak’ bij Derrida (Habermas 1985: 191-218).

⁴ Zoals in Wood en Bernasconi (1988: 93) en in Derrida (1988: 137). Dat laatste staat niet toevalligerwijs in het nawoord van Derrida’s meest polemische geschrift (‘Toward an ethic of discussion’ in *Limited Inc*), waarin de verhouding van deconstructie tot *polemiek* (dat wil zeggen een discussie die zich langs binaire lijnen voltrekt) een expliciet vraagstuk is.

⁵ Er zijn er vele, maar om enkele van de bekendste te noemen: *trace* (aanwezigheid/afwezigheid), *supplément* (extrinsieke, toevallige toevoeging of essentiële aanvulling; binnen/buiten), *hymen*, *marge*, *réserve* (binnen/buiten), *iterabilité* (herhaling/verandering), *pharmakon* (geneesmiddel/vergif) etc.

⁶ Alle vertalingen in deze tekst zijn van mijn hand, tenzij anders aangegeven, JdJ.

⁷ Derrida’s veelvuldige gebruik van het begrip ‘beweging’ (*mouvement*) om deconstructie te beschrijven, staat veel minder ver af dan wel wordt gedacht van Hegels ‘Bewegung des Begriffs’. Hoewel niet ‘logisch’ of oppositioneel van karakter gaat het inderdaad om een onmiddellijk ‘bewogen’ worden van het onderzoek zelf door zijn inhoud, een verwikkeling van ‘methode en object’. Derrida legt hier getuigenis van af door de ketting van irreduceerbaar meespelende betekenislagen te volgen die in een gegeven begrip geïmpliceerd zijn. Dat wordt steeds duidelijker in zijn teksten van de jaren zeventig en vroege jaren tachtig; een van de vroegste en beste voorbeelden is ‘Tympan’ uit *Marges. De la philosophie* (Derrida 1972).

⁸ Zie Derrida’s *Comment ne pas parler. Dénégations* over de verhouding van deconstructie tot de ‘via negativa’ van de ‘negatieve theologie’ en de overeenkomsten en verschillen als het gaat om een dergelijk ‘apofatisch’ discours (spreken door niet te spreken) (Derrida 1987).

⁹ Verwijzingen naar Sextus’ *Hoofdpijnen* volgen de conventionele notatie waarmee de passages in iedere gebruikelijke vertaling terug te vinden zijn: (boek: hoofdstuk, regelnummer).

¹⁰ Zoals eerder aangegeven is Derrida’s ‘dubbele wetenschap’ in een belangrijke zin weerloos, wezenlijk onderworpen aan de ‘incompetentie’ van wetenschap en filosofie die ze zelf blootlegt. Dit wordt vaak onderschat door interpreten die Derrida plegen te verdedigen. Dit geldt ook voor één wijze waarop Derrida wordt onderscheiden van de sceptici in de literatuur, zoals bij W. Fuchs, die stelt dat het scepticisme ‘totally ensnared in the metaphysics of presence’ zou zijn (Fuchs 1989: 398). Dat wil zeggen: binnen het ‘logocentrisme’ dat Derrida wil bevragen. En Cascardi stelt in een opvallend invloedrijk artikel dat het scepticisme zich in een ‘cirkel’ beweegt (van zelfweerlegging), terwijl Derrida ‘is seeking to free himself from the skeptical circle in order to question the axis on which it turns’. Op die manier, aldus Cascardi, is ‘the deconstructionist [able] to fashion for himself what amounts to a utopian (non)place for his inspection and questioning of every determinate position in any “topographical” (i.e., propositional) logic – which is to say, any position pro or contra skepticism’ (Cascardi [1984] 2004: 39). Ook al is de ironie voelbaar in deze woorden, toch laten deze formuleringen toe dat ‘scepticisme’ weer hooguit een aantijging wordt, en wordt onderschat in welke mate Derrida’s eigen beweging, net als die van de sceptici, onderhevig is aan de ‘instabiliteit’ die ze blootlegt. In iedere zin van

het woord is het niet mogelijk te stellen dat Derrida ‘dieper’ zou gaan dan de sceptici – ‘voorbij’ de sceptici vindt men geen ondubbelzinnige mogelijkheden meer.

¹¹ Er zijn te veel verschillen om van een serieuze overeenkomst te spreken. Om enkele te noemen: Sextus geeft onder de noemer ‘pyrronisme’ de hoofdlijnen van een *levenshouding*, Derrida beslist niet. Die levenshouding heeft als ‘beginsel’ (*archè*) de hoop op ‘onverstoortbaarheid’ (*ataraxia*). Op die onverstoortbaarheid mag gehoopt worden door het oordeel over alleen de ‘niet-evidente’ (*adelos*) zaken ‘op te schorten’ (*epoche*). Het is met name deze aanvaarding van enkele richtinggevende beginselen en onderscheidingen, in het bijzonder die tussen ‘evident’ (*prodelos, enarges*) en ‘niet-evident’ (*adelos*) en het daaraan gecorreleerde onderscheid tussen ‘schijn en zijn’ (het hoofdonderscheid dat door het hele werk heen in verschillende gedaantes bepalend is: de sceptici stellen alleen ‘wat hen toeschijnt’, niet ‘hoe het is’, etc.) dat het belangrijkste verschil met Derrida vormt: voor de sceptische ‘levenshouding’ zijn ze onontbeerlijk maar voor Derrida inherent problematisch. Derrida’s ‘aarzeling’ is bovendien niet de *epoche* die ontstaat door het ‘gelijkwaardig tegenargument’, maar juist door de wederzijdse reflexieve complicatie (‘différentielle contamination’) van tegengestelden. Zie voor een heel aardige opsomming van de verschillen Fuchs (1989).

¹² ‘Die Bemühung muß vielmehr darauf zielen, ursprünglich und ganz in diesen »Kreis« zu springen, um sich schon im Ansatz der Daseinsanalyse den vollen Blick auf das zirkelhaftige Sein des Daseins zu sichern’ (Heidegger [1927] 1967: 315). Inderdaad is het voor Heidegger vooral zaak de cirkel te *interpreteren*. In zijn geval gaat het erom de ‘Zirkel des Verstehens’ te (h)erkennen als ‘der Ausdruck der existenzialen Vor-struktur des Daseins selbst’ (Heidegger [1927] 1967: 153), ofwel: ‘Daß dieses Sein als Sorge konstituiert ist’ (Heidegger [1927] 1967: 315).

¹³ Achtereenvolgens: Nietzsches inherente risico tegen wil en dank een ‘nieuw metafysisch fundament’ te formuleren (met name Derrida 1967a: 31 e.v.); de vraag of Husserls fenomenologische metafysicakritiek niettemin een ‘metafysche veronderstelling’ herbergt (de hoofdlijn in *La voix et le phénomène*, zie Derrida 1967c); hoe Heidegger met de irreduceerbaarheid van zijn tot zijnden zich ‘tegelijk binnen en buiten’ de metafysica begeeft en hoe het ‘onmogelijk is die twee te scheiden’ (Derrida 1967a: 36). De ‘zelfvertreding’ bij Levinas komt uitgebreider aan de orde in wat volgt.

¹⁴ Derrida somt deze kwetsbaarheden op: het onvermogen op eigen benen te staan, zich uit te spreken als waarheid op het moment dat die waarde wordt betwijfeld, en ook hier weer: de ‘interne contradicties van het scepticisme’: ‘de l’empirisme, de cette incapacité à soutenir soi-même jusqu’au bout la cohérence de son propre discours, de se produire comme vérité au moment où l’on ébranle la valeur de vérité, d’échapper aux contradictions internes du scepticisme, etc.’ (Derrida 1967a: 232).